

a zhodnotili expedici očima Středoevropanů, a to i v širším záběru se soudobou západoevropskou literaturou. I když byli všichni tři profesionálními námořníky, jejich vnitrozemský původ determinoval pohled nutně odlišný od osob z přímořských zemí; navíc reprezentovali mocnost, která se sice snažila – s mizivým úspěchem – uplatnit i v zámoří, ale která se přímo nepodílela na koloniální dělbě světa. Právě tato okolnost může mít význam pro diferencované pochopení úlohy Evropanů z hlediska postkoloniálních studií.

Mimořádně pozoruhodný ego-dokument není zdaleka jen dokumentárně zvládnutým a literárně zdařilým vyprávěním o jedné plavbě kolem světa. V nynější komentované podobě má význam pro řadu humanitních oborů od českých dějin přes geografii, etnologii, orientalistiku a amerikanistiku až po mezinárodní teritoriální studia. Hodnotu textu umocňují fotografie, které Erwin Dubský během cesty cílevědomě shromažďoval pro svou lysickou sbírku (je zachováno 506 snímků, z nichž nejcennější pocházejí z Číny a Japonska); snímků zčásti vytvořených v přirozeném prostředí, většinou však stylizovaných a vytvářených ke komerčním účelům, ale vždy evokujících specifické ovzduší různých kulturních oblastí. Zasluhou skupiny historiků, archivářů a orientalistů vznikla inspirativní edice, která osobitě slovem i obrazem vypovídá o stavu světa ve druhé polovině 19. století a do značné míry také o tom, jak se tento svět jevil těm nejzasvěcenějším soudobým pozorovatelům z českých zemí.

Jaroslav Pánek

Marie RYANTOVÁ (ed.)

Korespondence Josefa Kalouska s českými historiky, I–II

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2019–2021, 427 + 702 s.,
ISBN 978-80-7422-677-9; ISBN 978-80-7422-792-9.

Nikdo nemůže proniknout do písemné pozůstalosti zkoumané osobnosti tak důkladně jako historik, který ji celou uspořádá. Donedávna poněkud opomíjený badatel¹ o dějinách státního práva a o postavení venkovského lidu v raném novověku Josef Kalousek (1838–1915), který zanechal pozůstalost vsutku impozantní,² se

1 Donedávna zůstávala hlavním zdrojem poučení o tomto historikovi sto let stará, přesto stále ceněná biografie: Otakar JOSEK, *Život a dílo Josefa Kalouska*, Praha 1922.

2 Z ní vychází také edice Martin KLEČACKÝ – Pavel FABINI – Luboš VELEK (eds.), *Deníky Josefa Kalouska, I–II*, Praha 2016–2020; srov. stručnou, ale výstižnou recenzi Pavla CIBULKY, ČČH 115, 2017, s. 1178–1180.

s odstupem století dočkal nejen nového historiografického zájmu,³ ale především své hluboce zasvěcené editorky v historičce a někdejší pracovníci Archivu Národního muzea Marii Ryantové. Po dvacetileté snaze, zkomplikované složitými poměry v instituci, kde jsou Kalouskovy písemnosti uloženy, se jí podařilo vydat podstatnou část jeho korespondence.

Úvodní stati k oběma svazkům edice podávají stručnou charakteristiku Kalouskovy korespondenční činnosti, mezi jejíž osobité rysy patřilo již od roku 1885 využití psacího stroje a tudíž i zachování průklepů Kalouskem odeslaných listů (jejich blednutí zároveň naznačuje, že edice znamená na poslední chvíli záchranu mizejících textů). Největší část otištěných dopisů je uložena v Archivu Národního muzea v Praze, avšak editorka pečlivě prozkoumala i osobní fondy jeho korespondenčních partnerů a čerpala zejména z Archivu Akademie věd ČR, Literárního archivu Památníku národního písemnictví, Archivu Univerzity Karlovy a Moravského zemského archivu v Brně. V kombinaci odeslané a přijaté korespondence (s využitím průklepů či korigovaných konceptů) tak vytvořila rozsáhlé i menší soubory na sebe navazujících listů, které názorně dokládají intenzitu a frekvenci listovní komunikace mezi českými intelektuály v době před zavedením telefonu a dalších náhražek poštovního styku.

Vzhledem k velkému rozsahu korespondence padla volba editorky na vybranou část historiků z Kalouskovy vztahové sítě, a to v prvním svazku na čtrnáct z nich (se 472 dopisy), ve druhém na dalších šedesát českých vědců (s 819 dopisy). Naproti tomu nebyli zařazeni českoněmečtí historici (mj. Bertold Bretholz), zahraniční badatelé zabývající se českými dějinami (mj. Ernest Denis či Vatroslav Jagić), méně významní regionální historici a překvapivě také čelný badatel o dějinách práva a krajského zřízení Bohuš Rieger. Naproti tomu zde našli místo dva filologové (Jan Gebauer a Jan Kvíčala, kteří významně vstoupili do zápasu o Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský). Rozsáhlý díl korespondence (asi 500 dopisů) s archiváři a historiky z jižních Čech (mj. František Mareš a František Teplý) ponechala M. Ryantová zatím stranou; vzhledem k jejímu působení na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích lze však očekávat, že najde příležitost ke zpřístupnění také tohoto souboru.

Přes dílčí redukce je zastoupení českých historiků impozantní. Na prvním místě je to plejáda univerzitních profesorů z doby Kalouskova působení (Václav

3 Pavel FABINI (ed.), *Historik Josef Kalousek. Historiografie, politika, kultura a společnost druhé poloviny 19. století*, České Budějovice – Praha 2016; Bohumil Jiroušek, *Josef Kalousek. Historik v národní společnosti druhé poloviny 19. století*, Praha 2018.

Vladivoj Tomek, Antonín Rezek, Jaroslav Goll, Josef Emler, Jaromír Čelakovský a další) a z následující generace (Josef Pekař, Václav Novotný, Josef Vítězslav Šimák, Josef Šusta, Jaroslav Bidlo, Gustav Friedrich, Kamil Krofta, Vlastimil Kybal, Čeněk Zíbrt a jiní). Vedle nich stojí představitelé velkých archivů (Vincenc Brandl, František Dvorský, Vojtěch Jaromír Nováček, Jan Bedřich Novák, Hynek Kollmann) a vynikající historici v postavení středoškolských profesorů (August Sedláček, František Kameníček, František Augustin Slavík, Zikmund Winter); k nim však přistupují ještě mnozí další. Počet zachovaných a vydaných listů u jednotlivých historiků je rozdílný (od hrstky jednotlivin po řadu desítek), soubory dopisů se navzájem liší rozsahem i vypovídací hodnotou. Podstatné však je, že jako celek se vzájemně doplňují a umožňují vytvořit si představu o rozpětí a dosahu kontaktů jednoho z pražských univerzitních učitelů a organizátorů české vědy od šedesátých let 19. století až do roku 1915.

Edice poskytuje příležitost zkoumat proudění informací mezi institucemi, jež se podílely na utváření základů nejen moderní historiografie, ale i dalších humanitních věd. Josef Kalousek zaujal v tomto ohledu významné postavení, neboť se postupně stal buď řadovým členem, nebo funkcionářem Královské české společnosti nauk, České akademie, Historické komise zemské pro Království české a Historického spolku, vydavatelem Archivu českého, předsedou Komise pro vydávání náboženských památek českých atd. Nešlo při tom jen o expertní činnost, ale také o podíl na rozhodování o finanční podpoře zejména mladých vědců, o jejich výzkumných cestách či publikačních možnostech. Mnozí badatelé se ucházeli o Kalouskovu přízeň, podobně jako se na něho žáci obraceli v záležitosti zkoušek, rigoróz či habilitací. Někteří mu sdělovali své pracovní či osobní (také zdravotní) problémy, svěřovali se s konfliktními situacemi, žádali o pomoc a zprostředkování.

Do korespondence vstupovala domácí i mezinárodní tematika, což bylo tím důležitější, že právě na přelomu 19. a 20. století se česká historiografie zabavovala – nejen na úrovni svých vrcholných představitelů – uzavřenosti zemskými hranicemi a zdatnější příslušníci nastupující generace pokládali za nezbytné vyrazit do světa za vzděláním, archivním studiem či uplatněním na mezinárodních kongresech. Tato proměna se odrážela v korespondenci s člověkem, od něhož bylo možné očekávat pomoc při hledání institucionální podpory nebo existenčního zajištění v situaci, kdy pro narůstající počet humanitně vzdělaných intelektuálů nebyl dostatek příležitostí k trvalému zaměstnání. Do korespondence Josefa Kalouska se tak vedle ryze vědeckých a vědecko-organizačních dostávala i témata sociální, politická a obecně kulturní.

Souhrnně lze říci, že vydaná Kalouskova korespondence má polyvalentní význam. V edici najde podstatné údaje každý historik druhé poloviny 19. a počátku 20. století (včetně zájemců o velké „rukopisné“ spory či o střetání konzervativních a liberálně orientovaných učenců), stejně jako badatel o vývoji české historiografie. Je tu však i mnoho nového materiálu pro zpracování speciálních témat.

Při studiu edice jsem provedl sondu do problematiky českého výzkumu v zahraničí, neboť ve vydaných listech je množství zmínek i podrobnějších zpráv o cestách českých historiků do středoevropských a západoevropských archivů, do Vídně, Innsbrucku, Mnichova, Drážďan, Stockholmu, Florencie, Mantovy, Simancasu, Alcalá de Henares atd. Zaměřil jsem se při tom na místo zdaleka nejfrekventovanější, totiž na Řím.

V pohledu tehdejších historiků zaujímal Řím a v něm Rakouský historický ústav (Istituto austriaco di studi storici) mimořádné postavení a budování České historické expedice v Římě (založené roku 1887) se stalo jedním z projevů české národní emancipace a snahy prosadit se na scéně evropské vědy a kultury. Josef Kalousek se jako vlivný člen Historické komise zemské pro Království české, jež usměrňovala zahraniční výzkum, podílel na výběru českých stipendistů – pozdějších klasiků českého dějepiscectví (například Kamila Krofty, Václava Novotného a dalších; díl II, s. 81) – a na zaměření i následném hodnocení převážně mladších historiků, kteří byli vysíláni do Itálie.

O významu římských archivů a knihoven z hlediska pramenů k českým dějinám byl Kalousek dobře informován nejen ze starší literatury (František Palacký, Beda Dudík), ale v aktuálním smyslu především z korespondence. Jeho vrstevník a kolega z pražské filozofické fakulty Antonín Gindely mu již v roce 1882 zajistil v Římě opis traktátu Jana z Jenštejna a nadšeně referoval o výsledcích vlastního výzkumu: „Vrátím se s velikou a drahocennou kořistí“ (II, s. 69). Neformální zprávy o svém výzkumu mu podávali stipendisté, kteří působili v Římě, zvláště když se ucházeli o Kalouskovu podporu. A nečinili tak jen zemští stipendisté, o nichž v Historické komisi zemské spolurozhodoval, ale i Češi, kteří se stali řádnými členy Rakouského historického ústavu, například Adolf Ludvík Krejčík (1899–1900, 1904; II, s. 196–197, 200–201) a Vlastimil Kybal (1907–1909, 1911–1913; II, s. 237–244). Tato část korespondence dokládá, že přidělování stipendií, zadávání výzkumných úkolů a následné vydávání pramenů či analytických studií, vycházejících z římských pramenů, bylo promyšleně koordinováno a že v tom Josef Kalousek spolu s dalšími profesory historie na české filozofické fakultě sehrával pozoruhodnou úlohu.

Čím byla pro české badatele Itálie, vyjádřil nejdůrazněji scestovalý Vlastimil Kybal ve svém listu Josefu Kalouskovi ze 17. března 1912: „Už jsem tu počtvrté, celkem přes 16 měsíců, a Itálie se se mi líbí znamenitě. Pro mladé lidi je to znamenitá škola, na kterou se nezapomíná nadsmrti!“ (II, s. 255). Mladí čeští historici nasávali podněty historické Itálie, ale – jak dokládají listy zasílané do Prahy – myšlenkami zůstávali zakotvení doma a žili českými problémy. Zajišťovali si prostředky na cestu, ale zároveň se starali o živobytí po návratu do vlasti, bádali nad římskými prameny, ale vyjednávali o jejich zveřejnění v českých publikacích, sbírali nové poznatky, ale na dálku se snažili o habilitaci na pražské fakultě nebo o získání místa v některém archivu. Členství Josefa Kalouska v akademických, univerzitních a vydavatelských institucích a zvláště jeho ochota pomoci vytvářely mezigenerační vazby a činily z něho mimořádně přitažlivou osobnost.

Kalouskův vliv byl patrný hned při římské cestě Ferdinanda Tadra (spolu s Františkem Marešem prvního zemského stipendisty České historické expedice v Římě), jemuž v roce 1888 dával pokyny ohledně jeho vlastního bádání a zároveň se zřetelem k širší organizaci výzkumu (I, s. 343–345). Kalousek měl na mysli zájmové propojení se studenty teologie v české koleji Bohemicum, kteří by mohli (s podporou nadání Palackého) popisovat bohemikální prameny ve Vatikánské knihovně, konkrétně ve sbírce švédské královny Kristiny. Byla tu zjevná programová návaznost na starší objevy Palackého a snaha dovést je do ediční podoby. Tadra pak skutečně jednal s vicerektorem Bohemica Františkem Zapletalem,⁴ ale ten si nepřál, aby byli bohoslovci rozptylováni jinou prací. Tadra tedy našel jiného zájemce, ale ten si rovnou řekl o vysoký honorář. Bylo zjevné, že vlastenecké city Čechů a Moravanů pobývajících v Římě měly své materiální limity.

Kalousek spoluutvářel představu o tom, jak lze v Římě předávat zkušenosti starších stipendistů mladším a zároveň v Historické komisi prosazoval české stipen-

4 Ohledně Františka Zapletala, významné osobnosti českého života v Římě, poskytl Tadra Kalouskovi mylnou informaci, že je rektorem české koleje; tuto chybu autorka bohužel nerozpoznala a opakovala ji i v rejstříku (I, s. 345 a 423). Tam se dopustila vážnějšího nedopatření tvrzením, že byl Zapletal „dlouholetým představeným (vicerektorem, rektorem)“ české koleje Nepomucenum. Ve skutečnosti byl Zapletal vicerektorem Bohemica, sídlícího ve starém a nevyhovujícím klášteře v centru Říma (Via Sistina 128), a to v letech 1884–1904, zatímco Nepomucenum v nové palácové budově za Lateránem (Via Concordia 1) vzniklo až roku 1929; ostatně rektory obou českých kolejí byli až do roku 1963 italští duchovní. Tato tematika je již dobře zpracována v italské i v české literatuře: Tomáš PARMA (ed.), *Dal Bohemicum al Nepomuceno. La cultura ceca e la formazione sacerdotale in un contesto di scontri nazionalisti e di coesistenza*, Roma – Olomouc 2011; TÝŽ (ed.), *Česká kolej v Římě. Od Bohemica k Nepomucenu: 130 let existence české kulturní a vzdělávací instituce*, Kostelní Vydří 2014.

disty proti výhradám německých členů, především proti autoritativnímu Adolfu Bachmannovi. Tadra zase podával Kalouskovi zprávy o každodennosti českých stipendistů v Římě (mj. o obtížích při zimním badání v nevytopených archivech,⁵ jimiž bezděky souzněl s pozdějšími stížnostmi Hynka Kollmanna, Josefa Šusty a dalších badatelů). Cenné jsou jeho informace o špatném fungování rakouské diplomacie, zvláště kontaktů mezi vídeňskými úřady, ambasádou v Palazzo Venezia a Rakouským ústavem, což ztěžovalo dostupnost římských archivů a vyvolávalo pochybnosti o smyslu nepřímého institucionálního napojení České expedice na Rakouský ústav.

Od samého počátku české účasti na římských výzkumech bylo zřejmé, že tu dochází k diskrepanci, kterou řešila i obdobná Polská historická expedice (založená Polskou akademií věd a umění v Krakově roku 1886), a to úplným odpotutáním se od Rakouského ústavu.⁶ O několik let později vyjádřil Ladislav Klicman zcela otevřeně to, co se Tadra neodvažoval svěřit papíru (I, s. 345) a co slíbil Kalouskovi sdělit ústně: „Čechové ... nemají z toho velikých výhod“: smějí nanejvýš využívat nevalnou knihovnu Rakouského ústavu a dostanou formální doporučení do vatikánského archivu a knihovny (popřípadě volné vstupenky do muzeí), ale ústav se za ně ani nezaručí, když si chtějí půjčit knihu z ústřední knihovny Biblioteca Nazionale; naproti tomu „Institut užívá pro své účely měsíčních zpráv jejich, které jsou povinni podávatí“.⁷ Už na sklonku osmdesátých let 19. století se projevovala nespokojenost stipendistů z České historické expedice s postojem ředitele ústavu Theodora von Sickela, který s nimi jednal jako s příchozími z druhořadé provincie.

Kalousek ovšem poznával, že tento postoj není všeobecný. Josefu Teigemu, který byl v letech 1893–1895 stipendistou Rakouského ústavu, a tudíž požíval všech jeho výhod, Sichelův přísný centralismus tolik nevadil; naopak hrdě zdůrazňoval, že je „socio del Istituto austriaco di studi storici“ (I, s. 360). „Mám zde prostřednictvím Sickla přístup ke všemu jako nikdo jiný;“ psal Kalouskovi 24. ledna

5 Tadra uvádí (I, s. 345), že v lednu 1888 v badatelně Vatikánského archivu pracoval při teplotě 7–8° R, tedy kolem 6° C. Zde se nabízí otázka, zda by v poznámce neměl být uveden tento jednoduchý přepočet spíše než všeobecný výklad o Réamurově stupnici.

6 Jaroslav PÁNEK, *Polacy i Czesi w Rzeczypospolitej (Dwie ekspedycje narodowe w początkach badań watykańskich)*, in: Wiesław Bondyra – Dariusz Kupisz – Jerzy Ternes – Leszek Wierzbicki (eds.), *Studia z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2018, s. 325–344; v upravené italské verzi TÝŽ, *Cechi e polacchi a Roma 1886–1914 (Due spedizioni nazionali ai promordi delle ricerche in Vaticano)*, *Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma* 11, 2018, s. 133–153.

7 Ladislav KLICMAN, *Z Vatikánu*, ČČH 11, 1895, s. 239.

1894 a pochvaloval si, že smí bádát ve Vatikánské knihovně i mimo její běžný provoz (I, s. 359). Napětí mezi zemskými stipendisty a Rakouským ústavem se snížilo po roce 1901, kdy se stal ředitelem Istituto austriaco vynikající historik novověkých dějin papežství Ludwig Pastor. Ten už nesdílel tvrdý centralizační kurs svého předchůdce a upřímně se zajímal o práci neněmeckých historiků z habsburské monarchie; zemský stipendista Vojtěch Jaromír Nováček krátce po změně ve vedení Rakouského ústavu, v listu z 26. ledna 1902, zaznamenal, že „s dvorním radou Pastorem dobře vycházím; není tak malicherný, jako býval Sickel“ (II, s. 304).

Národnostní vymezování nebylo vlastní jen mladým historikům, ale i usedlým univerzitním profesorům, kteří doporučovali uchazeče o zemské stipendium k cestě do Říma. Jelikož v Historické komisi zemské byli vedle Čechů zastoupeni i čeští Němci, uvnitř neformálních národnostních kurií docházelo k separátnímu jednání a předběžným dohodám. Kupříkladu o záležitostech Hynka Kollmanna,⁸ který za studijního pobytu v Římě roku 1892 vážně onemocněl a opožďoval se v plnění svěřených úkolů, jednal Kalousek „soukromě“, jak zdůraznil (II, s. 191), pouze s Antonínem Gindelym, V. V. Tomkem, Josefem Emlerem a Jaromírem Čelakovským, bezpochyby proto, aby Češi zaujali jednotný postoj proti případné kritice ze strany německých členů Historické komise. Když naopak Josef Emler 23. srpna 1893 žádal Kalouska o podporu kandidatury českého Němce Victora Prochasky z Chebu, pokládal za nutné zdůraznit, že „jest více náš než Němec“, neboť jeho otec byl Čech a on sám přeložil do němčiny Tomkův spis o Žižkovi (I, s. 89).

Do korespondence mezi Prahou a Římem pronikala i každodennost českých stipendistů, kterou částečně známe z deníkových záznamů Hynka Kollmanna.⁹ Ve svých listech ji s humornou nadsázkou zachytil Vojtěch Jaromír Nováček (1902; II, s. 300–309); z nich vyplývá, jak široké byly společenské kontakty některých Čechů, kteří se sblížili nejen s italskými hostiteli (od soukromých ubytovatelů

8 V charakteristice Hynka Kollmanna (II, s. 190) převzala editorka mylnou informaci z *Biografického slovníku archivářů českých zemí* Jaroslavy HOFFMANNOVÉ a Jany PRAŽÁKOVÉ (Praha 2000, s. 326) a uvedla, že „v letech 1890–1893 byl členem Rakouského historického ústavu v Římě“. Kollmann nikdy nebyl řádným členem Istituto austriaco di studi storici, nýbrž jako zemský stipendista (ti byli formálně pokládáni za mimořádné členy) pracoval v rámci České historické expedice, a to nejen v letech 1890–1893, ale i 1899–1901 a 1902–1903; správné údaje uvedl již Zdeněk KRISTEN, *Hynek Kollmann (* 31. července 1864 – † 22. června 1938)*, *Zprávy Českého zemského archivu* 9, 1946, s. 4–52, zde s. 9–10, 33–35; ostatně i tuto Kristenovu práci editorka uvádí (II, s. 190, pozn. 465, a s. 631), ale bohužel ji nevyužila.

9 Blíže Jaroslav PÁNEK, *Český archivář v Římě. Hynek Kollmann jako cestovatel, pozorovatel a společník*, *Paginae historiae* 31/2, 2023, s. 191–222.

až po papežský dvůr Lva XIII.),¹⁰ ale také s širším okruhem cizinců, především těch, kteří přicházeli ze střední Evropy.

Ve všech těchto záležitostech zůstával Josef Kalousek dobromyslným učitelem a shovívavým patronem svých bývalých žáků, kteří se ocitli v Římě. Ujímal se jejich pražských záležitostí a svým vlivem uhlazoval hrozící konflikty: například u Gustava Friedricha, pozdějšího klasika pomocných věd historických, musel urgovat nesplněné publikační povinnosti (zprostředkování ve věci učebnice paleografie u znepokojeného nakladatele), apeloval na odevzdání habilitačního spisu a upomínal odevzdání zpráv o práci vykonané v Římě pro Český zemský archiv (I, s. 99–101). Nepřímo byl vtažen také do řešení sporu, který propukl mezi Václavem Novotným jakožto zemským stipendistou a ředitelem zemského archivu Františkem Dvorským roku 1899 (II, s. 335–336), který naznačoval, že důrazně nastupuje nová generace a bere i římské bádání do vlastních rukou.

Za zpřístupnění ohromného množství informací a názorů českých historiků z přelomu 19. a 20. století, které mohla „římská sonda“ naznačit jen v malém výseku, vdčíme ediční práci Marie Ryantové. Její přístup k pramenům se vyznačuje mimořádnou, až úzkostlivou pečlivostí. Ačkoli se řídí obecnými zásadami pro vydávání novověkých pramenů, pro konkrétní epistolografické prameny si nezbytně stanovila i vlastní zásady přepisu (detailně je vyložila v několikastránkové Ediční poznámce ke každému svazku). Editorčin přístup je v podstatě přijatelný, ale zároveň vybízí k úvaze o tom, do jaké míry je u novodobého materiálu z doby kolem roku 1900 účelné zatěžovat kritické vydání nadměrným množstvím formalistních znaků, které mají – možná jen domněle – přiblížit edici originálu. Týká se to hlavně rozvádění zkratk a pravopisu. V hranatých závorkách se tu rozvádějí běžná slova a číslice, u nichž nahodilé použití zkratky či celého slova nemá naprosto žádný rozlišovací význam, takže závorky se jeví jen jako zbytečná zátěž textu (například č[eský], král[ovský], p[an], ale i [1]884, přičemž pojem „císařsko-královský“ zůstává zachován ve zkratce „c.k.“). Je pochopitelné, že některé dnes užívané zkratky jsou

10 V listu V. J. Nováčka z 8. května 1902 (II, s. 305) je zmínka o soukromé audienci, v níž českého historika přijal papež Lev XIII., a o jejím tiskovém ohlasu: „Dovolil jsem si Vašnostem poslati číslo Biervatora [?], v němž o tom zpráva.“ Jde zjevně o „Osservatora“, celosvětově rozšířený vatikánský deník *L'Osservatore Romano* (vydáváný již od roku 1861), který bezpochyby krátce po audienci ze 4. května 1902 přinesl o ní zprávu. Není to bezvýznamná drobnost, neboť způsob jednání tohoto papeže s českým archivářem dokládá jeho nehierarchický přístup k níže postaveným lidem, a zároveň odpovídá politice Lva XIII., orientované ve prospěch katolíků ze slovanských národů, kterou komentoval i Nováček (II, s. 305–306): „Mně řekl papež, že má z toho radost, že český sněm už po tolik let vypravuje své lidi [tj. vysílá zemské stipendisty – pozn. J.P.] do Říma...“.

v edici ponechány, naproti tomu nepůsobí přesvědčivě, když například měnová jednotka „zl. r. č.“ (zlatý rýnského čísla) zůstane v této podobě se zdůvodněním, že údajně patří mezi „často se vyskytující a obecně srozumitelné a užívané zkratky“ (I, s. 12).

Dalším problémem je vztah mezi dobovým (z dnešního hlediska archaickým) a v naší době platným pravopisem. Nad edicí M. Ryantové se vynořuje otázka: Jaký význam má ponechání starší podoby slov (například *recense*, *falsum*), když jiná zdomácnělá slova cizího původu (například *bibliotheka*, *thema*) jsou přepsána moderním pravopisem (bibliotéka, téma). V tomto ohledu pokládám za správnější přístup editorů Kalouskových deníkových záznamů, kteří se rozhodli pro důslednější modernizaci pravopisu (například *gymnázium*, *prezident*).¹¹ Z vlastní ediční zkušenosti pokládám za užitečné zachovat fonetickou kvalitu editovaného díla (včetně nářečních, osobně specifických a dalších odchylek), ale vyjádřit ji takovým pravopisem, který je platný v době vzniku edice. Snaha o zachycení pravopisného svérázu editovaného autora či jeho písemného výtvoru (mnohdy jde o „svéráz“ nahodilý, protože nedůsledný) je hodna spíše edičního komentáře než zatížení samotné edice. Ostatně téměř současné vydání korespondence a deníků Josefa Kalouska (s odlišným řešením transkripčních otázek) ukazuje, že lze takovou snahu sotva naplnit.

Domnívám se, že v dalších edicích tohoto typu by bylo možné omezit formalistní přístup a v ediční poznámce souhrnně uvést, že všechny zkratky (až na taxativně uvedené výjimky) jsou nahrazeny plnými slovy (nebo čísly) a že je použit moderní pravopis, který věrně odráží obsah pramenného sdělení i jeho původní fonetickou kvalitu. Jsem přesvědčen, že vědecké hodnotě edice by to neuškodilo, zato přehlednost a čtivost textu by se zvýšila.

Úvaha o technické stránce edice je v porovnání s vykonaným dílem pouhou marginálií. Marii Ryantové se ve dvousvazkové edici podařilo uvést Josefa Kalouska a spolu s ním 74 českých vědců do nových souvislostí. Kompoziční řešení (v každém svazku abecední řazení historiků a v tomto rámci chronologické uspořádání dopisů) umožňuje – při využití doprovodného aparátu – snadnou orientaci. Velmi stručná bio-bibliografická charakteristika každé zastoupené osobnosti a důkladný kritický komentář, připojený ke všem písemnostem, plně odpovídá povaze vydaných pramenů. Poznámkový aparát nemá jen identifikační a bibliografický charakter, ale vychází čtenáři vstřícně dokonce i překladem cizojazyčných partií v česky psaných listech. Vše je doplněno vhodně volenými ilustracemi (portréty, ukázkami

11 M. KLEČACKÝ – P. FABINI – L. VELEK (eds.), *Deníky Josefa Kalouska*, II, Praha 2016, s. 12.

listů a vedutami), podrobnou bibliografií, identifikačním osobním a místním rejstříkem.

Vysokou kvalitu edice nikterak nesnižují drobná upřesnění identifikací, jež jsem vložil do poznámek k této recenzi, neboť u pramenů s tak širokým okruhem zahrnutých témat se lze dílčím nedopatřením jen stěží vyhnout; bližší určení osob, reálií a souvislostí je vždy úkolem badatelů nad speciálními tématy, kteří s podobnou edicí pracují. Kalouskova korespondence si takovéto výtečné zpracování nepochybně zasloužila a mohla by být ještě doplněna o dosud opomenuté regionální historiky, archiváře a zahraniční bohemisty. Dva vydané svazky však i samy o sobě představují neobyčejně cenný pramenný příspěvek k dějinám české historiografie i k poznání domácích poměrů a mezinárodních vědeckých vztahů na přelomu 19. a 20. století.

Jaroslav Pánek